

УДК 343.9:[343.37+343.55][477]”1945” DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.4.02>

Володимир Анатолійович Греченко,

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;*

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,

e-mail: grechenko18@gmail.com

КОМПЛЕКТУВАННЯ КАДРІВ МІЛІЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР у 1945 р.

Розкрито основні аспекти комплектування міліції УРСР у 1945 р. Основні напрями кадрової роботи були такими: 1) завершення комплектування органів міліції; 2) закріплення кадрів, насамперед керівного складу; 3) створення дієвого резерву висування; 4) організація підготовки кадрів, покращення якості профілактичної та виховної роботи серед особового складу; 5) закінчення збору та розішуку особових справ і приведення їх до ладу, закінчення спеціальної перевірки. Протягом 1945 р. НКВС УРСР з усіх цих питань надавалися вказівки у формі директив, оглядів, письмових зауважень щодо роботи та забезпечувалася практична допомога виїздами на місце.

Ключові слова: Україна, 1945 р., Наркомат внутрішніх справ, міліція, кадри.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Немає особливої потреби акцентувати увагу на значенні 1945 р. в історії України та світу, адже саме в цьому році закінчилася війна з нацистською Німеччиною, згодом і Друга світова війна в цілому. Країна здійснювала перехід до мирного життя, яке ускладнювалося втратами від війни, розрухою, низьким рівнем життя населення, зростанням рівня злочинності. Значна роль у наведенні порядку взагалі та протидії криміналітету в цей час належала міліції. Проте органи міліції самі страждали від кадрового голоду, оскільки багато працівників загинули на фронтах війни або ще знаходилися в діючій армії. Тому комплектування органів міліції було в той час першочерговим завданням. Досвід того періоду щодо кадрового забезпечення міліції має наукове та практичне значення, яке актуальне і сьогодні.

Стан дослідження проблеми

Деякі аспекти цієї проблеми висвітлюються в дисертаціях Д. Б. Лобоженка [1], М. М. Войцеховського [2], І. О. Лесь [3]. Певні аспекти кадрової політики в міліції у вказаний період розглядаються в

монографії О. М. Бандурки «Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України в 1917–2022 роках» [4] та науковому виданні «Керівники міліції/поліції Харківщини (1918–2021 рр.)» за загальною редакцією В. А. Греченка [5]. Проте і в цих ґрунтовних дослідженнях вказана тема лише окреслюється. Отже, наведена проблема є недостатньо дослідженою в історико-правовій літературі.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення основних напрямів комплектування міліції у 1945 р. Поставлена мета конкретизується в таких *завданнях*:

- охарактеризувати загальні принципи комплектування кадрів у міліції у 1945 р.;
- окреслити зміни в комплектуванні, пов'язані із закінченням німецько-радянської війни та початком відбудови економіки республіки;
- дослідити стан кадрового забезпечення міліції у 1945 р., позитивні зрушення у цьому процесі та недоліки, які тоді мали місце.

Наукова новизна дослідження

Принципова новизна статті полягає в тому, що вперше комплексно розкрито кадрове забезпечення міліції у 1945 р., показано його стан, основні напрями формування кадрового потенціалу органу, освітній рівень, національний, віковий склад працівників. Уперше також уведено в науковий обіг матеріали з Галузевого державного архіву МВС України (ф. 15), де зафіксовано заходи наркомату внутрішніх справ УРСР щодо покращення кадрової ситуації в міліції упродовж 1945 р. Це значно розширює знання про організацію та діяльність міліції у вказаний період.

Виклад основного матеріалу

У 1945 р. наркомом внутрішніх справ УРСР був В. С. Рясной (1904–1995 рр.), який обіймав цю посаду з 1943 р. [6, с. 36–38]. Наркомат внутрішніх справ УРСР поставив перед відділами кадрів УНКВС областей на 1945 р. такі основні завдання: 1) закінчити комплектування органів НКВС УРСР; 2) закріпити кадри, насамперед керівний склад, через відповідні партійні органи та наркомат внутрішніх справ Союзу РСР затвердити номенклатурний склад на посадах; 3) створити дієвий резерв висування, організувати підготовку кадрів, покращити якість профілактичної та виховної роботи серед особового складу; 4) закінчити збір та розшук особових справ, привести їх до ладу, закінчити спецперевірку¹.

---

¹ Галузевий державний архів МВС України (ГДА МВС України). Ф. 15. Спр. 55. Арк. 1.

Протягом 1945 р. відділом кадрів НКВС УРСР з усіх цих основних питань за необхідності відділами кадрів (далі – ВК) УНКВС надавалися вказівки у формі директив, оглядів, письмових зауважень щодо роботи та забезпечувалася практична допомога виїздами на місця. Виїздами на місця з метою перевірки стану роботи відділу кадрів, ходу виконання вказівок НКВС та надання практичної допомоги у роботі у 1945 р. було охоплено 21 область. У деякі із цих областей виїжджали два-чотири рази¹.

Особливо велику увагу керівництву роботою відділів кадрів областей наркоматом внутрішніх справ було приділено у другій половині 1945 р., коли відділ кадрів наркомату дещо звільнився від різного роду реорганізацій та укомплектування апаратів своїх підрозділів, а також роботи з пошуку кадрів для укомплектування західних областей України. Результати виїздів, що супроводжувалися всебічною перевіркою роботи відділів кадрів, ВК наркомату вивчалися, а потім доводилися до відома керівників УНКВС та відділів кадрів усіх областей України з наданням практичних вказівок.

Недоліки, розкриті в ході перевірки ВК УНКВС областей, і недоліки в роботі ВК самого наркомату внутрішніх справ УРСР, виявлені при перевірці роботи Управління кадрів ЦК КП(б)У, низка зауважень ВК НКВС СРСР по роботі були обговорені на нараді заступників начальників УНКВС з кадрів областей усієї України, яка відбулася 20–22 вересня з таким порядком денним: 1) про перебіг комплектування органів НКВС, навчання та підготовку кадрів, створення резерву висування; 2) про закріплення кадрів (затвердження у партійних органах, скорочення плінності); 3) про виконання наказу НКВС СРСР № 00476-1944 р. щодо кадрового забезпечення.

У нараді взяли участь представники ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У та відділу кадрів наркомату внутрішніх справ Союзу РСР, усі заступники начальників УНКВС областей та працівники відділу кадрів наркомату та його управлінь. На нараді було заслухано доповіді заступників начальників УНКВС з кадрів 6 областей. В обговоренні доповідей взяли участь 13 осіб. На цій же нараді було заслухано доповідь про підсумки роботи відділу кадрів наркомату за період з моменту першої наради, з червня 1944 р. до вересня 1945 р.

Із заключним словом про підсумки наради, недоліки в роботі відділів кадрів і чергові завдання виступив народний комісар внутрішніх справ УРСР, генерал-лейтенант В. С. Рясной. Він дав оцінку всій проведеній відділами кадрів роботі і приділив основну увагу недолікам у ній, надав низку практичних вказівок².

---

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 3.

² ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 3–4.

Як зазначається у звіті ВК УРСР за 1945 р., після наради низка ВК УНКВС областей значно покращила свою роботу на всіх ділянках кадрової роботи (Дніпропетровська, Херсонська, Полтавська, Чернівецька області).

У червні 1945 р. спеціальною бригадою ВК НКВС СРСР були проведені перевірка й ознайомлення з кадрами дільничних уповноважених сержантського та рядового складу міліції західних областей України, внаслідок чого було розкрито низку недоліків у роботі відділів кадрів УНКВС щодо прийому особового складу, спецперевірки, політико-виховної роботи, матеріально-побутового становища працівників. У тому ж червні 1945 р. Управлінням кадрів ЦК КП(б)У було перевірено роботу відділу кадрів наркомату внутрішніх справ та 27 липня 1945 р. на нараді в Управлінні кадрів ЦК КП(б)У заслухано доповідь про роботу відділу кадрів наркомату. Як у ході самої перевірки, так і в ході наради було надано низку практичних вказівок. Аналогічні доповіді на засіданнях обкомів партії про роботу ВК було заслухано в низці областей України.

На початок 1945 р. в органах НКВС Української РСР налічувалося 57834 особи або 71 % до штатного розкладу. За весь 1945 р. на укомплектування органів НКВС у порядку нового прийому надійшли 31097 осіб, у тому числі: а) на укомплектування органів НКВС – 8639 осіб; б) на укомплектування органів міліції – 12153 особи. За цей же період вибуло та звільнено 12560 осіб, в тому числі: а) з органів НКВС – 1616 осіб; б) з органів міліції – 5906 осіб¹.

Незважаючи на велику плінність особового складу та деякі зміни в штатах, що спричинило їх збільшення та обмежені можливості нового прийому, особливо в першому півріччі 1945 р., відсоток укомплектування на кінець 1945 р. значно зріс. За даними звітності на 1 січня 1946 р., загальний стан укомплектування органів НКВС України характеризувався такими даними: а) всього за штатом – 96741 особа; б) за списком – 76718 осіб; в) некомплект – 20023 особи; г) відсоток укомплектування – 80,0 %. При цьому органи міліції були укомплектовані на 82 %. Основним джерелом, звідки черпалися кадри на укомплектування органів НКВС, був прийом із місцевого населення та демобілізованих з Червоної Армії за індивідуальними заявами. З партійних органів у порядку мобілізації, за неповними даними, за 1945 р. надійшло понад 1500 комуністів та комсомольців, з інших республік та областей – 2097 осіб, зі шкіл та курсів – 627 осіб².

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 5.

² ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 6–7.

Хоча відділами кадрів УНКВС областей з комплектування органів НКВС у 1945 р. було проведено значну роботу, некомплект по Україні загалом був достатньо значним. Некомплект, що перевищував середній республіканський, відзначався в таких областях, як Ворошиловградська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Чернігівська, Дрогобицька, Львівська, Рівненська, Станіславська. До областей, де робота з прийомом до органів НКВС була організована непогано, належали Херсонська, Сталінська, Кам'янець-Подільська, Полтавська, Волинська, Чернівецька, Ізмаїльська.

У цих областях некомплект станом на 1 січня 1946 р. становить від 80 % до 90 %. У 1945 р. особлива увага в питаннях комплектування приділялася західним областям України, областям з особливими умовами роботи та обстановкою. Незважаючи на те, що цим областям дозволено, як і східним, прийом з місцевого населення, їм також у порядку укомплектування апаратів органів НКВС направлено працівників за рахунок східних областей України. Із цього числа направлено (детальніше в табл. 1)¹:

- 1) у Волинську область – 218 осіб;
- 2) у Дрогобицьку область – 278 осіб;
- 3) у Львівську область – 352 особи;
- 4) у Рівненську область – 207 осіб;
- 5) у Станіславську область – 448 осіб;
- 6) у Тернопільську область – 310 осіб;
- 7) у Чернівецьку область – 137 осіб.

Таблиця 1

№ п/п	Найменування	Начальницько-оперативний склад	Рядовий склад	Адміністративно-технічний склад	Усього
1	Кадри НКВС	463	55	134	652
2	Кадри міліції	1180	15	61	1256

Відсоток укомплектування в цих областях за всіма категоріями кадрів значно вищий за середньореспубліканський. Він дорівнює 82 %.

Перевіркою робіт відділів кадрів УНКВС низки областей у липні-серпні 1945 р. було розкрито такі недоліки: в окремих областях були випадки грубого порушення циркуляру ВК НКВС СРСР № 59-1939 1945 р., допускався прийом на службу без належної спецперевірки, із серйозними компрометуючими матеріалами – по Волинській,

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 8–9.

Дрогобицькій, Ворошиловградській, Сталінській, Київській областях. Істотним недоліком у роботі відділів кадрів УНКВС областей та ВК Наркомату була плінність особового складу. Про це свідчать цифри про кількість звільнених і тих, хто вибув за цей період.

Основні причини плінності у міліції у 1945 р. були такими: а) знижені вимоги прийому до органів міліції (у гонитві за кадрами, особливо у перший період зі звільненням території України, приймалися на роботу люди без проходження через лікарську комісію, іноді навіть явні інваліди); б) недостатня перевірка новоприйнятих; в) слабка виховна робота серед особового складу. Так, наприклад, із загальної кількості тих, кого в 1945 р. звільнено: а) за хворобою, віком та службовою невідповідністю – 4652 особи; б) за матеріалами спецперевірки – 1526 осіб; в) за морально-побутове розкладання, порушення трудової дисципліни, особистим бажанням та сімейними обставинами – 9626 осіб¹.

Звільнення за хворобою, віком, сімейними обставинами припадало, в основному, на рядовий і молодший начсклад міліції, що надійшов на укомплектування органів НКВС зі східних областей Радянського Союзу, та осіб, прийнятих через пересильні пункти райвійськкоматів у період війни. Більшість серед убитих та звільнених становили кадри міліції. З боку працівників, які прибули на укомплектування органів НКВС України зі східних областей Радянського Союзу (і не лише рядового складу, а й деяка частина середнього начскладу), спостерігалось велике тяжіння до переведення за місцем колишньої роботи та проживання сім'ї, особливо з боку працівників західних областей України. Рапортів із подібними проханнями протягом року надійшло понад 6000². І тут переважали кадри міліції.

ВК НКВС УРСР у IV кварталі 1945 р., розгорнувши роботу з нового прийому за рахунок місцевих жителів, був змушений поступово звільнятися від цих кадрів. Цим частково можна пояснити ту обставину, що попри значну кількість новоприйнятих, відсоток укомплектування органів міліції продовжував залишатися низьким. Якісний склад органів НКВС України за основними його ознаками характеризувався даними, наведеними в табл. 2.

Таблиця 2

№ п/п	Найменування	За списком	Росіян	Українців	Білорусів	Євреїв	Інших
1	Оперативні кадри НКВС	4810	2398	1919	119	188	186
2	Кадри міліції	31771	10727	18625	755	895	769

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 10.

² ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 11.

Серед національностей українці становили 55 %, росіяни – 35 %, євреї – 4 %, білоруси – 2 %, інші – 2,6 %¹. Приблизно 3 % становили кадри, які мали вищу та незакінчену вищу освіту, 13 % – середню, 25 % – нижче за середню, 57 % – нижчу освіту. За кількістю працівників з нижчою загальноосвітньою підготовкою виділялася, зокрема, міліція, де їхній відсоток був особливо високим (табл. 3).

Таблиця 3

№ п/п	Найменування	За списком	Вища	Незакінчена вища	Середня	Незакінчена середня	Нижча
1	Оперативні кадри НКВС	4810	113	87	1361	1686	1563
2	Кадри міліції	31771	137	102	2712	7987	20833

Щодо спеціальної підготовки, то з 31771 працівників 113 закінчили чекістські школи і курси підготовки, 2572 – міліцейські школи та курси, 118 – академії та середні військові школи. Всього 2803 особи.

За стажем роботи в міліції: до 1 року – 10354 особи, від 1 року до 5 років – 16365 осіб, від 5 до 10 років – 3159 осіб, більше 10 років – 2893 осіб.

Наведені дані свідчать, що основна кількість кадрів – 81 % – прибула до НКВС у період війни або незадовго до війни. Старі досвідчені кадри, які прослужили в органах НКВС понад 5 років, становили лише 18 %. У цьому аспекті показові також дані про терміни перебування на посадах (табл. 4).

Таблиця 4

№ п/п	Найменування	За списком	До 1 року	Від 1 до 3 років	Більше 3 років
1	Оперативні кадри НКВС	4810	1872	2548	390
2	Кадри міліції	31771	14294	16296	1181

За віком кадри міліції характеризувалися так: до 20 років – 3165 осіб, від 20 до 30 років – 13207 осіб, від 30 до 40 років – 10338 осіб, від 40 до 50 років – 4380 осіб, більше 50 років – 681 особа². Наведені дані свідчать, що основна частина особового складу міліції належала до найбільш дієздатного вікового контингенту. Молодь до 20 років та

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 12.

² ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 13–14.

люди літнього віку (понад 40 років) становили значну меншість. Кадри органів НКВС України вивчалися протягом усього 1945 р. шляхом особистого ознайомлення за направленнями на роботу та переміщеннями по службі, під час викликів на затвердження у партійних органах на посадах та спеціальних викликів, шляхом відвідування зборів, нарад, за отриманням відгуків та характеристик по роботі від керівників органів НКВС та партійних організацій, а також за результатами роботи під час виїздів на місця тощо. Робота з вивчення кадрів у 1945 р. значно полегшувалася тим, що на основну частину кадрів у ВК були особові справи, відтак і дані про роботу цих кадрів у минулому. Помітно менше було допущено помилок під час призначень і висувань.

Після вивчення кадрів створювався резерв висування. Проте внаслідок великої потреби, особливо у керівних кадрах середньої ланки, створювані кадри швидко вичерпувалися. За неповними даними, загальна кількість працівників органів НКВС усієї номенклатури (у тому числі номенклатури начальників УНКВС) по Україні перевищувала 600 осіб. Керівного складу номенклатури ЦК ВКП(б), ВК НКВС СРСР станом на 1 січня 1946 р. за основними апаратами ВК НКВС УРСР враховано 157 осіб, у тому числі в міліції – 53. На незначну частину осіб, які перебували у резерві, були заведені справи, витребувані характеристики. Для особистого ознайомлення резервісти викликалися в ВК НКВС, а під час виїздів з ними розмова велася на місці. За цей же рік за основними апаратами НКВС УРСР, за неповними даними (за друге півріччя дані взяті без номенклатури УНКВС області), висунуто 1566 осіб, в тому числі в міліції – 564. Але, як відзначалося у звіті ВК НКВС УРСР, «багато з тих працівників, які виростили за ці два з лишком роки, у важких умовах показали хороші результати роботи (особливо по західних областях), продовжують залишатися на посадах, а керівники цих органів, незважаючи на наявність цих виростлих людей, наполягають на надсиланні підготовлених кадрів»¹.

По УНКВС областей у 1945 р. навчанням було охоплено 842 особи оперскладу, по НКВС УРСР – 81 (Управління боротьби з бандитизмом). У зв'язку з тим, що основний оперативний та керівний склад НКВС УРСР та органів НКВС східних областей УРСР у четвертому кварталі 1945 р. та в першому кварталі 1946 р. також використовувалися на роботі у західних областях, були значні перерви у навчанні, та програма занять повністю не була виконана. Виконання програми навчання по областях становило від 25 % до 50 %. У четвертому кварталі по всіх областях було намічено проведення 30-денних

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 15–16.

семинарів начальників РВ НКВС, але у зв'язку із проведенням низки господарсько-політичних кампаній (хлібозаготівлі, обмолоту хліба, підготовки до виборів до Верховної Ради СРСР) проведення цих семінарів перенесено в більшості областей на 1946 р. Проведено повністю семінари начальників РВ НКВС лише у Київській, Кам'янець-Подільській, Житомирській областях.

У жовтні 1945 р. було достроково випущено 20 курсантів та у грудні закінчили курси ще 60 осіб. У березні-квітні 1945 р. було організовано короткострокові курси при Всеукраїнській школі НКВС СРСР, які випустили 605 дільничних уповноважених для західних областей. Наказом НКВС УРСР від 6 липня 1945 р. № 050 при УНКВС західних областей організовано спеціальні двотижневі збори дільничних уповноважених та рядового складу міліції, прийнятих на роботу з місцевого населення, за спеціальною програмою: за 1945 р. через ці збори пройшли: дільничні уповноважені – 254 особи, рядового складу – 1063 особи. У м. Ужгород організовано спеціальні курси з підготовки уповноважених, прийнятих на роботу із місцевого населення Закарпатської України. Пройшли навчання 224 особи. Для підготовки кадрів державтоінспекції було організовано двомісячні курси з підготовки державтоінспекторів за 400-годинною програмою. Випущено курсами 39 осіб на посади: а) старших державтоінспекторів – 9; б) державтоінспекторів – 15; в) старших інспекторів дорнагляду – 7; г) інженерів дорнагляду – 8.

Шкільну підготовку та перепідготовку оперативний склад органів НКВС СРСР проходив у Всеукраїнській школі НКВС СРСР у м. Київ. У червні 1945 р. у школі підготовлено 139 осіб оперативних працівників за посадами: помічників оперуповноважених – 15, оперуповноважених – 77, старших оперуповноважених – 19, слідчих – 16, старших слідчих – 8, начальників РВ НКВС – 5.

З 1 жовтня 1945 р. у школі розпочато заняття у відділенні підготовки з кількістю курсантів 190 осіб та з 1 січня 1946 р. на відділенні перепідготовки, на яке зараховано 65 осіб оперскладу. З підготовки кадрів оперативного складу міліції у 1945 р. відновлено школи міліції в Одесі, Львові по 25 осіб перемінного складу в кожному, з річним терміном навчання. В Одеській школі міліції заняття розпочато з 1 жовтня 1945 р., у Львівській школі міліції – з 10 листопада 1945 р. На укомплектування Одеської школи міліції направлено 100 осіб уповноважених, що знову прийняті на роботу з місцевого населення західних областей УРСР.

У зв'язку з переведенням Львівської школи міліції на викладання українською мовою наприкінці листопада 1945 р. частину курсантів неукраїнців та таких, які не володіють українською мовою, було відраховано зі школи та по областях була надана додаткова розкладка

на відрядження до школи українців. Станом на 1 січня 1946 р. заняття у школі проходили 232 курсанти. У м. Чернівці з 1944 р. функціонували Чернівецькі курси міліції на 150 осіб перемінного складу. Перші два набори курсантів проходили навчання за чотиримісячною програмою. В кінці 1945 р. на курсах було запроваджено шестимісячну програму навчання. У 1945 р. курси міліції провели по два випуски: у квітні 129 осіб та у вересні 148 осіб – усього 277 осіб. Перший випуск спрямований на роботу здебільшого у західні області УРСР. Заняття із третім набором курсантів у кількості 150 осіб розпочато 25 вересня 1945 р. Викладання на курсах починаючи з третього набору переведено на українську мову.

Із загальної кількості 150 курсантів 50 новоприйнятих на роботу до органів міліції – з місцевого населення Закарпатської України. У Харкові у 1944 р. організовано школу службово-розшукового собаководства міліції НКВС СРСР з річним терміном навчання. Перемінний склад школи – 50 осіб. Випуск першого набору школи здійснено у грудні 1944 р., другого набору – у грудні 1945 р. Крім того, у м. Харків організовано четверту пожежно-технічну ВПО НКВС СРСР з трирічним терміном навчання, в якій для органів пожежної охорони НКВС УРСР надано 100 місць¹.

Великим недоліком у проведенні оперативного навчання була відсутність навчальних і наочних посібників та оперативної літератури як в УНКВС областей, так і в школах міліції.

Порушення, провини та злочини продовжували мати місце серед особового складу органів НКВС. За 1945 р. по лінії особливої інспекції НКВС УРСР та УНКВС областей за різні порушення, провини та злочини було притягнуто працівників: до кримінальної відповідальності – 892 особи, до дисциплінарної відповідальності – 4867 осіб. Із притягнених до кримінальної відповідальності: начальницького та офіцерського складу – 417, молодшого та рядового складу – 387, інших працівників – 88. Із притягнутих до дисциплінарної відповідальності: начальницького та офіцерського складу – 3062, молодшого та рядового складу – 1468, інших працівників – 337. В абсолютній більшості працівники притягнуті за: а) порушення постової, караульної та конвойної служби; б) зловживання службовим становищем; в) порушення радянської законності; г) пияцтво та морально-побутовий розклад.

З відданих до суду Військового трибуналу та притягнутих до дисциплінарної відповідальності 62 % становили працівники міліції. Аналіз провин і злочинів показує, що в багатьох випадках вони пов'язані з пияцтвом і морально-побутовим розкладом, що свідчило,

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 17–23.

певною мірою, про недостатній контроль з боку керівництва за деякими працівниками. Окремі керівні працівники в районах не тільки не виховували підлеглих і не вели належної боротьби з різними порушеннями, а й самі вчиняли злочини і провини, своєю поведінкою дискредитуючи міліцію.

У всіх областях України з питань дисципліни, боротьби з різними порушеннями та виховання особового складу періодично проводилися наради з начальниками міськрайвідділів НКВС та їх заступниками. У західних областях України таких нарад було проведено 68. У цих же областях проведено 84 наради з особовим складом міськрайвідділів, 4696 індивідуальних бесід із працівниками, 914 комсомольських та партійних зборів, 30 показових судових процесів. Перевірено 157 камер зберігання речових доказів та обстежено агентурно-оперативну та іншу роботу у 200 райвідділеннях НКВС. Аналогічна робота проводилася й у інших східних областях України. З метою підвищення якості політико-виховної роботи та зміцнення дисципліни серед особового складу органів НКВС та міліції також було проведено: а) республіканську нараду начальників політчастих обласних Управлінь міліції України; б) окремо, безпосередньо начальником політвідділу ГУМ НКВС СРСР у лютому 1945 р. інструктаж начальників політчастих міліції західних областей України; в) розіслано огляд про політико-моральний стан особового складу органів міліції за I квартал 1945 р., який був обговорений на закритих партійних зборах; г) заступникам начальників УНКВС областей України, відділенням спецторгу надано вказівки про принципи необхідних заходів для поліпшення матеріально-побутового становища працівників: через систему спецторгу забезпечити належним обмундируванням, організувати самостійні пошивальні та шевські майстерні з ремонту та реставрації взуття, одягу. В результаті всіх цих заходів дисципліна серед особового складу органів НКВС України значно зміцніла, провин та злочинів з боку працівників стало допускатися менше, що видно з таких порівняльних даних: якщо у першому півріччі 1945 р. працівників НКВС України до кримінальної відповідальності було притягнуто 579, то у другому півріччі – 313. У дисциплінарному порядку в першому півріччі було притягнуто 2636 осіб, у другому півріччі – 2231 особа.

Про те, що злочинність серед особового складу пішла на зниження, підтверджують дані в розрізі кварталів 1945 р.: у першому кварталі – 244 особи, у другому кварталі – 385 осіб, у третьому кварталі – 172 особи, у четвертому кварталі – 141 особа. Усього 892 особи¹.

---

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 24–29.

Робота із затвердження керівного складу в партійних органах та на посадах через наркомат внутрішніх справ Союзу проводилася протягом усього 1945 р. Усього по 24 областях та наркомату внутрішніх справ УРСР підлягало затвердженню 1832 особи. До цього числа входить вся номенклатура ЦК ВКП(б), НКВС СРСР і ЦК КП(б)У. Станом на 1 січня 1945 р. затверджено і перебувало на затвердженні: а) у ЦК КП(б)У – 862 особи; б) у ВК НКВС СРСР – 732 особи. Окремо за кадрами робота із затвердження на посадах номенклатурного складу через наркомат внутрішніх справ Союзу визначалася такими даними (табл. 5).

Таблиця 5

№ п/п	Найменування	Усього за списком	Подано на затвердження до ВК НКВС СРСР	% співвідношення
1	Кадри НКВС	1228	452	37
2	Кадри міліції	550	247	45

Основними причинами, внаслідок яких так затягнулася ця робота, були: а) повільне затвердження цього складу на місцях в обкомах партії; б) відсутність особових справ; в) низька якість наявних особистих справ. Більшість особових справ потребувала оновлення таких основних документів, як послужний список, спецанкета, автобіографія. Наявні в особових справах документи застаріли, з термінами давності 5–10 років. Оновлення цих документів у деяких випадках тягнуло за собою повторну або додаткову перевірку.

Однією зі складних та важких ділянок роботи, а отже, і відсталих, на початок 1945 р. була спецперевірка особового складу органів НКВС. Стан цієї ділянки робіт на 1 січня 1945 р. по Україні в цілому видно з таких даних: а) підлягало перевірці – 59579 осіб; б) перевірено – 22845 осіб; в) охоплено перевіркою – 25778 осіб; г) не охоплено перевіркою – 10956 осіб. Таке становище зі станом спецперевірки стало наслідком того, що в перший період зі звільненням території України (1943–1944 рр.) був допущений прийом на роботу до органів без достатньої спецперевірки, а то й зовсім без жодної перевірки.

Цей відступ від вимог відповідних наказів і положень був викликаний необхідністю максимального використання людських контингентів звільнених областей України та партизанських з'єднань, що розформовувалися, з тим, щоб покрити наявний на той час величезний некомплект органів міліції. У цей період питання прийому мали вирішитися швидко, оскільки людські контингенти територій, що звільняються, і розформовуваних партизанських загонів негайно призивалися до Червоної Армії. У таких або приблизно таких самих

умовах проходило комплектування органів міліції і в перші місяці 1945 р.

З метою з'ясування дійсного стану зі спецперевіркою у липні-серпні 1945 р. було організовано перевірку роботи відділу кадрів низки областей (Полтавської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Сталінської, Ворошиловградської, Одеської, Ізмаїльської, Кам'янець-Подільської, Вінницької, Київської). Перевірка показала, що, незважаючи на категоричну заборону, деякі відділи кадрів УНКВС у гонитві за відсотком укомплектування вибірково підходили до прийому людей до органів міліції, допускали прийом без належної перевірки тих, що знову приймаються. Серед особового складу органів НКВС цих областей виявлено значний відсоток працівників, спецперевірка яких складалася з даних перевірки за оперативними обліками НКВС-НКДБ. У деяких із цих областей замість того, щоб розгорнути роботу зі спецперевірки і цим звільнити наші органи від осіб, які не вселяють довіри, по суті продовжувалося засмічення їх прийомом осіб, раніше звільнених за компрометуючими матеріалами, грубо порушуючи цим наказ НКВС СРСР № 00476-44 та неодноразові вказівки керівництва НКВС республіки (Дніпропетровська, Київська, Вінницька, Кам'янець-Подільська області). Керівників ВК УНКВС цих областей було суворо попереджено.

На кінець 1945 р. становище зі спецперевіркою на місцях значно змінилося, особливо після оголошення результатів перевірки низки областей у липні-серпні та наради заступників начальників УНКВС з кадрів (вересень 1945 р.). Якщо станом на 1 січня 1945 р. відсоток перевірених становив 30 %, а в день наради – 41 %, станом на 1 січня 1946 р. кількість перевірених вже становила більше 45 %. До кінця 1945 р. стан спецперевірки характеризувався такими даними: а) підлягало перевірці – 67986 осіб; б) перевірено – 31667 осіб; в) охоплено повною перевіркою – 33681 особу; г) охоплено частковою перевіркою – 2638 осіб. У розрізі областей дані про стан спецперевірки такі (табл. б)¹.

Як свідчать наведені дані, спецперевірки особового складу за такими областями, як Ізмаїльська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Чернігівська, проводилися активніше. Слабо проходила ця робота в таких областях, як Вінницька, Кам'янець-Подільська, Тернопільська, Дніпропетровська, Київська, на що було звернено особливу увагу керівників відділів кадрів цих областей на нараді заступників начальників УНКВС та циркуляром наркома внутрішніх справ УРСР від 20 жовтня 1945 р. № 120. Основні кадри НКВС та міліції

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 30–34.

спецперевіркою охоплені повністю, причому понад 45 % спецперевірку вже закінчено повністю. За 1945 р. за матеріалами спецперевірки звільнено 1840 осіб¹.

Таблиця 6

№ п/п	Найменування областей	За списком	Перевірено	Охоплено повною перевіркою	Охоплено частковою перевіркою
1	НКВС УРСР	1223	708	515	–
2	Вінницька	2237	864	1070	303
3	Волинська	2010	1509	389	112
4	Ворошиловградська	1842	970	653	219
5	Дніпропетровська	4706	1452	3248	6
6	Дрогобицька	2093	543	1550	–
7	Житомирська	2063	1278	763	22
8	Запорізька	2434	1309	1125	–
9	Ізмаїльська	969	772	197	–
10	Київська	7191	1633	5281	277
11	Кіровоградська	1309	1033	276	–
12	Кам'янець-Подільська	2336	557	1169	510
13	Львівська	4150	2694	1218	238
14	Миколаївська	1311	1023	267	21
15	Одеська	4286	2505	1768	13
16	Полтавська	2238	1685	553	–
17	Рівненська	2372	1019	1273	80
18	Сумська	2218	1580	465	173
19	Сталінська	5302	849	4298	155
20	Станіславська	2314	1178	1026	110
21	Тернопільська	2327	1386	711	230
22	Харківська	5847	1620	4148	79
23	Херсонська	1266	420	770	76
24	Чернігівська	2334	2032	302	46
25	Чернівецька	1608	948	646	14
	Усього – 67986		31667	33681	2638

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 35–37.

Переважну більшість звільнених у порядку спецперевірки становили рядовий та молодший начальницький адміністративно-технічний склад, прийняті на роботу до органів у період війни. Ось деякі характерні випадки: а) у Стрийському МВ НКВС Дрогобицької області в ході спецперевірки виявлено міліціонера О. В. Олехновича та уповноваженого Л. Ю. Тарасенка, які у період німецької окупації служили у поліції; б) у Коростенському міськвідділі НКВС Житомирської області як міліціонер працював І. О. Богуш – дезертир Червоної Армії, в період німецької окупації служив у поліції, брав активну участь в арешті радянських громадян; в) у 2-му відділенні міліції м. Ворошиловград як міліціонер працював Н. Я. Васильєв – у минулому учасник банди Антонова; г) у тому ж Ворошиловграді на посаду вахтера табору 256 було прийнято якогось Михаїлдзе, дружина якого була засуджена за ст. 58-1 КК РРФСР до 15 років позбавлення волі. На самого Михаїлдзе Військовим судом винесена окрема ухвала щодо притягнення його до відповідальності за тією ж 58 статтею. Батько Михаїлдзе – уродженець Туреччини; г) у Макіївському міськвідділі НКВС Сталінської області працювала В. М. Олексієнко, яка у період німецької окупації працювала в німецькій організації «ОТ» («Організація Тодта»); д) у тій же Сталінській області як інструктор дитячої трудової виховної колонії працював К. А. Русанов, який двічі у період 1942–1943 рр. добровільно відступав разом з німцями; е) у Висоцькому РВ НКВС Рівненської області міліціонером працював В. А. Ренкіс, який виявився агентом гестапо. Аналогічні факти мали місце й в інших областях¹.

Під час проведення цієї роботи виникали певні труднощі: а) відсутність особових справ на значну частину особового складу та необхідних матеріалів для оформлення нових та оновлення старих особових справ (лімітований папір); б) повільність місцевих органів у виконанні запитів за спецперевіркою. Відповіді на запити іноді затягувалися на 3–4 місяці. Незважаючи на деякі зрушення у роботі зі спецперевірки, вона продовжувала залишатися однією з відсталих ділянок кадрової роботи в більшості областей України².

Висновки

У 1945 р. комплектування міліції відбувалося у складних політичних та соціально-економічних умовах. Територія України лише нещодавно була звільнена від німецько-нацистських окупантів, Друга світова війна продовжувалася до 2 вересня 1945 р. Міліція за роки війни зазнала значних втрат: багато її працівників загинули, чимало

¹ ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 38.

² ГДА МВС України. Ф. 15. Спр. 55. Арк. 40.

ще знаходилися у діючій армії. На ситуацію з кадрами також впливала розруха, низький рівень життя, зростання злочинності. У цих умовах НКВС УРСР проводив значну та різнопланову роботу щодо покращення кадрового складу міліції. Це здійснювалося різними методами: проведення нарад, видача наказів, директив, циркулярів, виїзди на місця, підготовка фахівців на спеціальних курсах, у школах міліції, діяльність яких була відновлена в кількох містах республіки. Слід відзначити, що українці у складі НКВС УРСР у 1945 р. становили 55 %, росіяни – 35 %, євреї – 4 %, білоруси – 2 %, інші – 2,6 %. Приблизно 3 % становили кадри, що мали вищу та незакінчену вищу освіту, 13 % – середню, 25 % – нижче за середню і 57 % – нижчу освіту. Ті, хто відбирався у міліцію, повинні були пройти спеціальну перевірку на політичну благонадійність. У кадровій роботі міліції були й недоліки, пов'язані з бюрократизмом, тяганиною при оформленні особових справ, недостатньою перевіркою тих, кого приймали до лав міліції. Але в цілому у 1945 р. наркоматом внутрішніх справ та його підрозділами на місцях була проведена значна та різнобічна робота щодо поліпшення кадрового складу міліції республіки.

Список бібліографічних посилань: 1. Лобоженко Д. Б. Міліція радянської України в період війни 1941–1945 років: історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 201 с. 2. Войцеховський М. М. Правові основи організації та діяльності міліції України в повоєнний період (1946–1953 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2001. 176 с. 3. Лесь І. О. Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР-УРСР (1919–1991 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 218 с. 4. Бандурка О. М. Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України в 1917–2022 роках. Харків : Майдан, 2022. 544 с. 5. Керівники міліції/поліції Харківщини (1918–2021 рр.) / за заг. ред. В. А. Греченка. Харків : Майдан, 2021. 402 с. 6. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : в 8 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Харків:Мачулін, 2016. Т. 5: НКВС-МВС радянської України в Другій світовій війні та в повоєнний період сталінської диктатури (22 червня 1941 р. – 5 березня 1953 р.). 980 с.

Надійшла до редколегії 09.09.2021

Grechenko V. A. Staffing of the Ukrainian SSR militia in 1945

The main aspects of the USSR militia staffing in 1945 are revealed. The main directions of personnel work were as follows: 1) completion of staffing of militia bodies; 2) consolidation of personnel, primarily management; 3) creation of an effective reserve of nomination; 4) organization of training, improving the quality of preventive and educational work among personnel;

5) completion of the collection and search of personal files and bringing them into order, completion of a special inspection of those who joined the militia. During 1945, the PCIA (people's commissariat of internal affairs) of the Ukrainian SSR provided instructions on all these issues in the form of directives, reviews, written comments on the work and provided practical assistance on field trips. Specialists were trained in special courses in militia schools, whose activities were resumed in several cities of the republic. In 1945, 12,153 people came to recruit militia, and 5,906 people left and were released. A significant shortcoming in recruitment was staff turnover. The main reasons for the turnover in the police in 1945 were as follows: a) reduced admission requirements to the militia (recruited people without inspection by the medical commission, sometimes clearly disabled); b) insufficient verification of new recruits; c) weak educational work among the staff. Of the total number of those released in 1945: a) for illness, age and inadequacy – 4652 people; b) according to the materials of the special inspection – 1526 people; c) for moral and domestic decomposition, violation of labor discipline, personal desires and family circumstances – 9626 people. Among the militia, 3 % were those with higher and incomplete higher education, 13 % – secondary, 25 % – below secondary and 57 % – lower education. Ukrainians in the PCIA of the USSR in 1945 accounted for 55 %, Russians – 35 %, Jews – 4 %, Belarusians – 2 %, others – 2,6 %. In general, in 1945 the People's Commissariat of Internal Affairs and its subdivisions carried out significant and diverse work to improve the staff of the republic's militia.

Key words: Ukraine, 1945, People's Commissariat of Internal Affairs, militia, personnel.

